

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Наумов С. Украинский кризис как момент истины для российской политики / С. Наумов // Власть. – 2014. – С. 5-10.
2. Алейников А. Посткрымские конфликты: стоил ли Париж (Шенген) мессы? / А. Алейников // Власть. – 2014. – С. 10-16.
3. Кочетков А.П. О новой власти в Украине / А.П. Кочетков // Власть. – 2014. - № 4. – С. 16-23.
4. Глухова А. Российское общество перед модернизационным вызовом / А. Глухова // Полис. – 2009. - № 6. – С. 105-118.
5. Яницкий О. Протестное движение 2011-2012 гг.: некоторые итоги / Олег Яницкий // Власть. – 2013. - № 2. – С. 14-19.
6. Голосов Г. В. Мнение: почему Кремль продолжает ошибаться на Украине. – РБК-Политика 06.08 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rbcdaily.ru/politics/opinion/562949992070827>
7. Лишь 5% россиян поддерживают ввод на Донбасс армии РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/UKRAINE/lish-5-rossiyan-podderzhivayut-vvod-na-donbass-armii-ri-151502_.html
8. Почти треть россиян поддерживает "Марши мира" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/09/25/7038869/>
9. Андрей Кончаловский, Эльдар Рязанов, Марк Захаров, Леонид Броневой и другие осудили агрессию России в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: oinfo.ua/sociaty/866510
10. Freedom House: Украина и период политической турбулентности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.golos-ameriki.ru/content/ukraine-freedom-house/1935556.html>
11. В ПАСЕ призвали Украину не забывать об обещанных внутренних реформах, несмотря на военную агрессию РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://censor.net.ua/n305199>
12. Турчинов торопит Порошенко с подписанием закона о люстрации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2014/09/25/995027.html>
13. Мациевский Ю. Смена, транзит или цикл: динамика политического режима в Украине / Ю. Мациевский // Полис. – 2010. - № 5. – С. 17-37.
14. Для долгосрочного мира Украине нужны реформы – Ван Ромпей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2014/09/26/995146.html>
15. Порошенко понимает, что без реформ будет новый бунт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/09/25/7038887/0>

Скриль Сергій Анатолійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін Херсонського економіко-правового інституту

УДК : 316.652

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК РЕГУЛЯТИВНИЙ ПРИНЦИП ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ**

У статті розглядається принцип верховенства права як один із ключових регуляторів формування та функціонування політичних інститутів. Аналізуються європейські стандарти діяльності публічних органів.

Ключові слова : верховенство права, публічна влада, політичні інститути, адміністративні процедури, правова держава

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА КАК РЕГУЛЯТИВНИЙ ПРИНЦИП ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ**

В статье рассматривается принцип верховенства права как один из ключевых регуляторов формирования и функционирования политических институтов. Анализируются европейские стандарты деятельности публичных органов.

Ключевые слова : верховенство права, публичная власть, политические институты, административные процедуры, правовое государство

THE RULE OF LAW AS A PRINCIPLE THAT REGULATES OF POLITICAL INSTITUTIONS

It this article the author examines the principle of the Rule of law as one of the key regulators of formation and functioning of political institutions. European standards of the activity of public agencies are being analyzed.

Key words : *The Rule of law, public authority, political institutions, administrative procedures, constitutional complaint*

Принцип верховенства права має безпосереднє відношення до прав людини та виступає сучасним імперативом побудови правової держави. Його запровадження та утвердження виступає пріоритетним завданням розвитку будь-якої цивілізованої демократичної, соціальної держави. У сучасному світовому порядку принцип верховенства права вже не обмежується рамками вузько-юридичного розуміння. Його зміст отримує нові відтінки (аспекти) значень.

Верховенство права має не тільки правовий, але й політичний зміст, оскільки виступає фундаментом утворення та функціонування політичних інститутів. У зв'язку із зазначеним, актуальність дослідження верховенства права у політико-правовому вимірі полягає у необхідності окреслення чітких стандартів організації та режимів діяльності інститутів політичної системи.

У такому широкому політико-правовому форматі проблема верховенства права досліджувалась, зокрема, у працях В. Авер'янова, А. Пухтецької, П. Рабіновича, Ю. Тихомирова та ін. Серед зарубіжних авторів слід визначити праці А. Дайсі, Ж. Зіллера, Р. Фелона та ін.

У той самий час слід наголосити, що у більшості наукових досліджень, присвячених принципу верховенства права, основна увага приділяється обґрунтуванню засад правового режиму діяльності державної влади як інституту політичної системи. При цьому інші політичні інститути та окреслення правових режимів їх діяльності залишаються поза увагою дослідників принципу верховенства права.

Мета даної статті полягає у визначенні комплексного підходу до верховенства права як регулятивного принципу функціонування не тільки публічної влади, але й недержавних інститутів політичної системи. При цьому автор розглядає принцип верховенства права у контексті політико-правових реформ в Україні.

У науковій літературі виділяють три історичні етапи еволюції розуміння принципу верховенства права : античний (за Платоном та Аристотелем); класичний (за Альбертом Венном Дайсі); сучасний (за визначеннями, що містяться у нормативних актах міжнародних організацій, а саме : Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, робочих матеріалах та річних звітах Світового банку, а також у Рішеннях Європейського Суду з прав людини).

Античне визначення верховенства права впливає з переконання в тому, що найкращою формою державного правління є правління благонадійного диктатора, оскільки практика доводить, як вважав Платон, що люди з необхідними лідерськими якостями зустрічаються дуже рідко. Відповідно, він вважав утопією правління неблагонадійного диктатора. У свою чергу, Аристотель обстоював позиції верховенства права при розгляді питання, що краще для правителя: владарювання на власний розсуд або відповідно до права. На переконання Аристотеля, правління повинно здійснюватись відповідно до права, виключаючи саморозсуд.

Класичне визначення верховенства права запропоноване англійським вченим-конституціоналістом Альбертом Венном Дайсі, який у своїй праці «Вступ до науки конституційного права» сформулював доктринальні ідеї розуміння та застосування цього принципу :

- 1) верховенство закону, сутність якого в тому, що всі особи (індивіди та уряд) мають підкорятися закону;
- 2) концепція справедливості, яка надає особливого значення судовому розгляду справ, заснованому на законах та стандартах та важливості процедур;
- 3) обмеження дискреційних повноважень;
- 4) доктрина судового прецеденту;
- 5) законодавство за загальним правилом не повинно мати зворотної сили;
- 6) незалежність судової влади;
- 7) моральна основа права [1].

Сучасне розуміння принципу верховенства права розглядається в контексті глобалізаційних, європейських інтеграційних, економічних, правових та інших аспектів реформування світового правопорядку.

Так, інший професор конституційного права Великої Британії Г. Вейд принципу верховенства права надає п'ять різних, але взаємопов'язаних значень : 1) принцип верховенства права означає, що всі дії держави повинні бути вчинені відповідно до права в тому сенсі, що всі дії виконавчої влади, що торкаються прав та свобод індивідів, мають бути уповноважені правом; 2) діяльність виконавчої

влади має здійснюватися згідно з тими нормами та принципами, які обмежують її дискреційні повноваження та унеможливають зловживання; 3) всі спори стосовно законності актів державних органів мають бути вирішені судами, які є незалежними від виконавчої влади; 4) закон повинен бути єдиним для держави та особи у тому сенсі, що уряду, якщо це не є необхідним, не можуть належати привілеї та виняткові повноваження щодо відмови застосування деяких положень закону; 5) поза сферою державної адміністрації верховенство права означає, що ніхто не може бути покараний за злочини, які не визначені законом [2].

Р. Фелон підкреслює, що переважна більшість сучасних концепцій верховенства права визначають три основні «цінності та цілі, яким має слугувати верховенство права : 1) захист від анархії та війни усіх проти усіх; 2) надання людям можливості планувати свою діяльність з розумною впевненістю, що вони можуть передбачити наслідки різних дій (маються на увазі, в першу чергу, дії органів публічної влади); 3) гарантії від принаймні деяких видів саморозсуду (свавілля) державних посадовців» [3].

У свою чергу Ж. Зіллер зазначає, що концепції правової держави, законності та верховенства права розвивалися у різних країнах, проте, не будучи ідентичними, принцип законності та верховенства права разом передбачають підкорення адміністративному праву, а отже, судовому контролю [4].

Отже, сучасні підходи до тлумачення принципу верховенства права мають не абстрактний та філософський характер, а наповнені конкретним юридичним змістом та встановлюють «магістральний шлях» для чіткого визначення режиму діяльності інститутів політичної системи. Як слушно зазначає В. Авер'янов, верховенство права доцільно тлумачити як принцип функціонування держави, який означає забезпечення : по-перше, пріоритетності прав людини перед будь-якими іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави; по-друге, безумовного підпорядкування діяльності всіх без винятку державних інституцій та посадових осіб вимогам реалізації та захисту вказаних прав [5, с. 73]. Тобто, йдеться про ідеології «служіння держави» інтересам людини.

Окремі положення такої ідеології зафіксовані у робочих матеріалах Світового Банку під назвою «Світовий банк та Реформи Верховенства права» [6]. У даному дослідженні наводиться обґрунтування трансформації сучасного тлумачення принципу верховенства права, а також основні напрямки реформування на його основі : 1) законодавства (прийняття законів у п'яти основоположних сферах – власність, договори, компанії, банкрутство, конкуренція); 2) інституцій (у тому числі – реформування судів, органів виконавчої влади, органів реєстрації права на власність, інституту омбудсмена, юридичних навчальних закладів та центрів підготовки судових працівників, асоціацій адвокатів, виконавчої служби).

Таким чином, існує певний логічний зв'язок між принципом верховенства права та функціонуванням політичних інститутів. До останніх зазвичай відносяться : публічна влада, політичні партії, громадські організації, різноманітні соціальні групи впливу на прийняття політичних рішень (релігійні, культурні та ін.) Верховенство права виступає фундаментальним регулятивним елементом сучасної політичної системи.

Надалі необхідно «вмонтувати» цей принцип у режим функціонування політичних інститутів. Серед сегментів, що потребують такого втілення принципу у політичну складову, є адміністративно-процедурний, безпосередньо пов'язаний із відносинами у форматі «публічна влада – особа». У цьому контексті для реформування системи державного управління в Україні актуальним залишається втілення стандартів «належного управління», сформульованих експертами Ради Європи :

Група 1. Стандарти, що стосуються забезпечення законності недискримінація; рівність; пропорційність; заборона зловживання владою; безсторонність; обов'язок зазначати підстави адміністративних рішень; право на оскарження адміністративних рішень.

Група 2. Стандарти, що застосовуються до участі індивідів : участь індивідів у вирішенні спорів певними альтернативними способами; право бути заслуханим та робити заяви.

Група 3. Стандарти, що відносяться до виконання рішень : етичність, ефективність, постійність надання адміністративних послуг.

Група 4. Стандарти, що стосуються забезпечення прозорості та контролю : використання простої, зрозумілої та сприятливої мови; зазначення можливих засобів захисту та строків для їх використання; повідомлення про прийняті рішення; захист відомостей; повага приватності; запити про надання інформації; дотримання конфіденційності; прозорість адміністративної діяльності; доступ до інформації [7].

Також необхідно згадати про регулювання процедур, які впливають з міжнародно-правових угод

України :

- податкові процедури на підставі ст. 67 Конституції України;
- соціальні процедури на основі ст. 46 Конституції України;
- процедура щодо отримання інформації про навколишнє середовище;
- процедура захисту інформації на основі ст. 32 Конституції України;
- процедура відповідальності держави як принцип конституціоналізму;
- процедура для реалізації свободи зборів та її обмеження;
- процедура місцевих виборів на підставі ст. 71 Конституції.

Встановлення зазначених, а також багатьох інших адміністративних (імперативних за своєю юридичною природою) процедур є втіленням у політичну систему доктрини конституціоналізму, головна ідея якої полягає у правовому обмеженні державної влади. Сучасний конституціоналізм може бути певним чином ототожнений з ідеологією лібералізму, яка набула розвитку в країнах західних демократій.

Наступним сегментом втілення принципу верховенства права у політичну систему є «політико-правовий простір» функціонування недержавних інститутів політичної системи. Безумовно, що недержавні політичні інститути існують за іншими стандартами правового регулювання. Відповідно, принцип верховенства права у цій «недержавній політичній матриці» наповнюється новим змістом. Оскільки, як вже зазначалось, досліджуваний принцип має безпосереднє відношення до природних, невідчужуваних прав людини, то в регулюванні політичних інститутів (у першу чергу – недержавних), він повинен розглядатися як алгоритм реалізації політичних прав і свобод. Але відомо, що в сфері реалізації прав людини діють інші, – диспозитивні за своєю юридичною природою, правила поведінки. Диспозитивний стандарт правового регулювання визначається наступним чином: дозволяється все, що не заборонено законом». Тобто, верховенство права як універсальний принцип регулювання суспільних відносин, у тому числі інститутів політичної системи, за своїм юридичним змістом повинен поєднувати імперативну (обмежувальну – для публічної влади) та диспозитивну (загальнодозвільну – для інших політичних інститутів) складові.

Таким чином, необхідно розширити зміст принципу верховенства права, який, на думку автора, має наступні ознаки :

1. Верховенство права є універсальним принципом регулювання суспільних відносин у демократичній державі та охоплює всі сфери суспільного життя. При цьому демократію слід розглядати в контексті прецедентної практики Європейського Суду з прав людини, відповідно до якої, демократія – це не тільки система влади, при якій органи державної влади обираються вільно населенням країни, але й плюралізм думок та толерантність суспільства.

2. У сфері діяльності публічної влади як інституту політичної системи принцип верховенства права передбачає встановлення імперативного режиму: «дозволяється виключно те, що передбачено законом». Даний режим є способом унеможливлення свавільного та антидемократичного правління, а також відображає спосіб організації життя суспільства на правових засадах, на відміну від анархії.

3. У недержавній сфері регулювання суспільних відносин принцип верховенства права передбачає встановлення диспозитивного режиму: «дозволяється все, що не заборонено законом».

4. Верховенство права є способом організації належної правової системи та охоплює принципи правової визначеності, заборони неправомірної дискреції та зворотної дії нормативно-правових актів.

5. Гарантом (умовою існування та дієвості) принципу верховенства права є незалежна судова система.

Таким чином, реалізація принципу верховенства права органічно пов'язана із забезпеченням стабільного та прогресивного розвитку політичних інститутів. Принцип верховенства права охоплює всі сфери суспільного життя та є фундаментальною засадою нормативної складової політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dicey A. V. An Introduction to the Study of the Law of the Constitution / A. V. Dicey. – Indianapolis : Liberty Classics. – 1982. – P. 102.
2. Wade H. Administrative Law / H. Wade. – Oxford, 1984. – P. 25.
3. Fallon Richard H. «The Rule of Law» as a Concept in Constitutional Discourse / Richard H. Fallon. – Col. Rev. – 1997. – №1. – P. 8-9.
4. Зіллер Жак. Політико-адміністративні системи країн ЄС / Пер. з фр. В. Ховхун / Жак Зіллер. – К. : Основи, 1996. – С. 232.
5. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади : питання теорії та практики

- реалізації // Право України. – 2010. – № 3. – С. 72-79.
6. The World Bank & Rule of Law Reforms. Working Papers Series. – December 2005. – No.05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lse.ac.uk.
7. Попередній звіт щодо підготовки консолідованого модельного кодексу «good administration» від 02.03.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.coe.int.

Телелим Ірина Володимирівна, кандидат політичних наук, викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського державного аграрного університету

УДК 323.2:316

ДЕВІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ЇЇ ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

У статті розглядаються особливості становлення і функціонування політичної системи України часів її незалежності в контексті розвитку сучасного українського політичного процесу.

Ключові слова : політичний процес, політична система, девіація, інновації, легітимність, право, реверсивність, колективна свідомість

ДЕВИАЦИЯ УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В КОНЦЕ ХХ – В НАЧАЛЕ ХХІ СТ.: ЕЕ ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

В статье рассматриваются особенности становления и функционирования политической системы Украины в период ее независимости в контексте развития современного украинского политического процесса.

Ключевые слова : политический процесс, политическая система, девиация, инновации, легитимность, право, реверсивность, коллективное сознание

DEVIATION OF THE UKRAINIAN POLITICAL PROCESS AT THE END OF XX – ON BEGINNING OF XXI ITEM. : ITS CAUSES AND EFFECTS

In the article the features of becoming and functioning of the political system of Ukraine are examined in the period of its independence in the context of development of the modern Ukrainian political process.

Keywords : political process, political system, deviation, innovations, legitimacy, right, reversibility, collective consciousness

Аналізуючи вектор розвитку українського політичного процесу з часів її незалежності у 90-і роки минулого століття, визначаючи його реверсивність, варто шукати причини у девіації становлення і функціонуванні політичної системи України як унікального кібернетичного та соціокультурного феномену, що передбачає виявлення фундаментальних чинників, під визначальним впливом яких відбувалося формування її структури, встановлення загальної логіки функціонування, детермінація алгоритмів діяльності її окремих складових елементів.

Враховуючи принципову незавершеність інституційного інжинірингу управлінської підсистеми українського соціуму, який постає як відкритий політичний процес із циклічно-коливальною динамікою розвитку, метою даної статті є визначення символічних матриць, засвоєних колективною свідомістю двох основних суб'єктів вітчизняного політичного життя – еліти та «пересічних» громадян. Саме через розкриття специфіки інтерпретації ними «бажаного» політичного ладу та засобів його досягнення уможливорюється пізнання етіології управлінської підсистеми соціуму та напрямків її вдосконалення.

Як зазначають дослідники початкового етапу політичного транзиту в країнах, що постали на теренах колишнього СРСР, 1989-1991 роки були позначені значним сплеском проліберальних настроїв у пізньорадянському суспільстві. У 1990 р. 96 % респондентів визначали себе прихильниками прозахідної моделі суспільно-політичного розвитку. За визначенням В. Согріна, ця модель асоціювалася у масовій свідомості радянських громадян із іменами М. Тетчер і Р. Рейгана та могла бути охарактеризована як «буржуазно-індивідуалістичний» лібералізм. Квінтесенцією цієї моделі була максимальна свобода ринкових зв'язків та мінімалізація функцій держави [1, с. 16]. Перші етапи демократичного транзиту в Україні, здавалося б, повністю підтверджували тренд політичних трансформацій, що відбувалися в регіоні Центрально-Східної Європи в цілому: активне включення інтелігенції до політичного процесу, еволюційний характер новацій у напрямку парламентської